

SPIRA VERONIKA:
Szilágyi Domokos Héjjasfalva felé
című költeményének hermeneutikai értelmezése

A tanulmány első megjelenése: Irodalomtörténet , 1992/2. 313-327.l.
Könyvalakban: Irodalomtanítás II. Szerk.: Sipos Lajos.
Pauz Kiadó , Budapest, 1994. 557-565.l.

Szilágyi Domokos költészete az elmúlt évtizedek magyar irodalmának számottevő értéke, a hazai versolvasók körében ennek ellenére alig ismert a neve. Ezért vállalkozott egy munkacsoport a pesti bölcsészkaron arra, hogy az elmúlt évszázad műértelmező iskoláit az ő egyik költeményén mutassa be leendő magyartanárok számára. Ennek a tanulmány sorozatnak egyik darabja az itt következő írás.

A hermeneutika kezdettől fogva magán viseli a multidiszciplinaritás jegyeit, ugyanis mint a szövegértelmezés elmélete és gyakorlata, fejlődése mindig szorosan összefüggött a teológiával, a filológiával és a jogértelmezéssel. A hermeneutika mint filozófia, mint a megértés egyetemes tudománya Schleiermacher óta létezik, a heideggeri fordulat után pedig mint a lét általános problémáit vizsgáló diszciplína jelenik meg. A hermeneutika e különböző ágai ma is egymás mellett léteznek, s talán csak Paul Ricoeur volt az, aki kísérletet tett egyesítésükre. A ricoeuri hermeneutika szintetizálja a Heidegger utáni új, ontológiai iskolát és a hagyományos (a szövegértelmezés elméletével és gyakorlatával foglalkozó) hermeneutikát, de nem áll meg itt, ugyanis hermeneutikája részévé emeli az immanens szövegelemző iskolák (strukturális, narratológia stb.) módszereit, a modern jelelmélet eredményeit, és a befogadás-esztétika szempontjait is. A ricoeuri szintézis nagy kihívást jelent, hiszen a műértelmezés olyan komplexitását kínálja, amely korábban diszparátnak tekintett megközelítéseket egyesít: a személytelen és immanens elemzést, a hagyományos filológiát, az ontológia általánosságát és az individuális olvasatok egyediségét. A dolgozat arra vállalkozik, hogy bemutassa ezt a valóban multidiszciplináris koncepciót egy lírai alkotás értelmezése során. A hangsúly itt a líraira esik, ugyanis a szerző egy korábbi tanulmányában kísérletet tett e módszer alkalmazására a prózaértelmezésben (Spira 1990). Szilágyi Domokos költeménye,

a *Héjjasfalva felé* azért is alkalmas e demonstrációra, mert nem csupán esztétikai értékkel bíró költői mű, de kitűnő példája a modern versszövegalkotásnak. A verifikálhatóságot pedig jelentősen növeli, hogy főbb motívumai az európai és magyar kultúra jól ismert toposzainak újraértelmezései.

Melyek a ricoeuri hermeneutikai megismerés főbb etapjai? A ricoeuri kör egyesíti magában a megismerés schleiermacheri, dilthey-i elméletét, de a régi hermeneutikai megismerés három szakaszát is, a subtilitas interpretandit (megértés), explicandit (értelmezés) és applicandit (alkalmazás) (Klemm, 1983. 22-25, Spira, 1990. 163-164.). Ezt teljesíti ki a modern szövegelemzés eredményeivel és helyezi ontológiai összefüggésbe, elfogadva a heideggeri tételt, hogy a hermeneutika legfőbb kérdése: mi a lét. A ricoeuri szövegértelmezés főbb szakaszai a következők: (1) a naiv megértés, amely felfogható a subtilitas interpretandi átértelmezésének. (2) A ricoeuri explikáció több lépésből áll. (2.1) Az első a szövegjelentés strukturális analízise a modern nyelvészet, a szemiotika, a strukturalizmus, valamint a francia narratológia eszközeinek felhasználásával. Itt történik meg a szövegen belüli világkonfigurációk feltárása, a szemlélt, az emlékezet, a képzel stb. világok rekonstrukciója. (2.2.) Ezt követi a metaforikus szignifikáció, amely a szó szerinti jelentéstől a figuratívig vezet. (2.3.) Az explikáció utolsó fázisa a szövegvilág feltárása a metaforikus jelentéstől a metaforikus referenciáig. Itt a szöveg immanens jelentésén túllépve a jelentésnek a létre vonatkoztatása történik meg. (3.1.) Ez egyúttal a filozófiai-ontológiai elemzés első fázisa is. (3.2.) A második már az alkalmazás része, amelyet Ricoeur applikáció helyett appropriációnak nevez. Az olvasó ebben a szakaszban vonatkoztatja a már sokrétűen megértett művet önmagára. Ez egy sajátos önértelmezés, a világ és az individuum kapcsolatának összefüggésében. Itt fogalmazódik meg a kérdés: „Mit jelent embernek lennem a szöveggel való találkozás után?” Ezért is nevezi ezt a fázist Ricoeur appropriációnak, amely több, mint alkalmazás, inkább elsajátítása, sajátá tévése, felhasználása valaminek, amelyet korábban a másság jellemezett, amely idegen volt tőlünk, de a megismerés folyamán részünkké vált. Ezzel be is zárul a hermeneutikai kör. Az olvasó visszatér a naiv olvasat reflektálásához, következik a megértés megértése. (Klemm: i.m. 92-98.).

Amikor az itt röviden ismertetett ricoeuri modellt megkíséreljük bemutatni Szilágyi Domokos *Héjjasfalva felé* című versének értelmezése közben, nem törekedhetünk a teljességre. Megkíséreljük mégis a ricoeuri kör legfőbb szakaszait demonstrálni. A kiindulópontunk egy fiktív első olvasat lesz, majd leírjuk a vers struktúráját. Az idézetek, parafrázisok elemzésén keresztül érintjük a különböző világkonfigurációk jelenlétét, a szemlélt, az emlékezet és képzel világok viszonyát. A kulcs-metaforák analízise közben feltárjuk a metaforikus jelentések és metaforikus referenciák síkját, a paradoxon, az ambiguitás és többértelműség szerepét a szövegben. A struktúra és a költői nyelv fenti sajátosságainak elemzéséből bontjuk ki a versbeli létértelmezést, amelynek lezárása a reflexió reflexiója lesz, azaz visszatérés az olvasóra és a naiv olvasatra.

A célok kitűzése után és a szöveg értelmezésének megkezdése előtt idézzük Szilágyi Domokos költeményét:

SZILÁGYI DOMOKOS:
HÉJJASFALVA FELÉ

I.

Lihegve fordult vissza. Már
ha itt vagy: hát szemből, Halál!

(Nemcsak ő s hona: tenhazád,
is vérzik itt - tudod, kozák?)

Nem ágyban, nem párnák között.
De így se! - Nagy kötést kötött

- hol a kivívott diadal?
melyért még az ő fiatal

élete se kár! semmi se!
ha a hősökért zeng gyászmise,

hősökért, akik istenek
módjára erőt vettek

a zsarnokságon! - Ó, de így!
ravasz, alattomos, irigy

sors martalékként! - Ha már
halni kell: hát szemből, Halál!

Az örökéletre valót
így keresi meg - a halott.

II.

Papírok, szétszórt iratok
a test mellett. Nem-siratott

hulla - egy a többi között,
hisz végképp levetkőzött

- levetköztették! - e tüzes
életből. - Távozol - fizess!

Halál, ó, szörnyű uzsorás!
- Hisz úgyis örölte a láz,

a lelki, testi - - kell-e még
idézni izzó szellemét ---

dehogy. Itt van. Hivatlanul.
Örök plebejus: Ő az úr.

III.

Civil őrnagy. Nincs lova se.
S reménytelen szerelmese

a szabadságnak. Lásd, kozák,
tiédnek is. Elátkozád,

„fugva, husztuzva” - és öled.
Itt, Fejéregyháza fölött.

Kortársaid legjobbját
döfi át bosszuló pikád.

IV.

Napszállta? - már ki éri meg?
Még visszanéz. Szalad. Liheg.

Van út - kiút nincsen. - Ha már
halni kell: Hát szemből, Halál!

Szemből, szívem, egyem, valóm.
Hadd lássalak még meghalón.

Érezzelek, tapintsalak.
Aztán nincs már kín, nincs salak,

verejték, szégyen, semmi gond.
Mért fut az élet, a bolond?

utolsó percig! - Nincsen ír rá,
toll, tinta, kéz, amely leírná,

agy hogy fölfogja, lássa szem.
„El vagyok veszve, azt hiszem.”

A naiv olvasat természetesen mást jelent egy szakmabeli, egy hozzáértő diák, egy laikus verskedvelő vagy egy épphogy írástudó esetében. A mi fiktív olvasatunk szövegértelmezésben járatos bölcsészhallgató, irodalomtanár, kutató felkészültségét veszi alapul, ezért joggal feltételezhetjük, hogy már az első spontán olvasás után világos, hogy a mű a jelentés első síkján siratóének, gyászdal, amely Petőfi haláláról szól, s az *Emlények* és a *Harminc év múlva* 20. századi jelentéseket hordozó parafrázisa. Ugyanakkor fontos szerepük van más idegen szövegeknek is, így az *Ómagyar Mária-siralomból* vett „fugva, husztuzva” szavaknak, egy József Attila sornak („El vagyok veszve, azt hiszem”), néhány reformkort (*Himnusz*) idéző nyelvi utalásnak („tenhazád”, „elátkozád” stb.), egy Apollinaire-parafrázisnak („Mért fut az élet, a bolond”). Már ekkor szembeötlő a versbeli hangnemek összetettsége (elégikus, patetikus, groteszk stb.) és a dikció többértelműsége, amely utalhat több lírai én egyidejű jelenlétére, de még inkább a beszélő válságára, belső harcára, identitás-keresésére, analóg sorsok megidézésére a hic et nunc értelmezése céljából. A költői beszéd tehát „idegen” szólamokat is magában foglal, ezért is válik többek között a tárgyi és alanyi líra, a drámai és lírai monológ feszültségtől terhes találkozásává.

A sokszólamúság világossá teszi, hogy a jelentés mélyebb szintjén Petőfin és a beszélőn túl a költő sors, magyar sors, embersors alternatíváiról és alternatívátlanságáról van szó. A zárlat József Attila-idézete pedig tragikus nyomatékot ad az öngyilkosságnak mint választható útnak. Az olvasónak ezt a ráérzését élettrajzi tények erősítik meg. Szilágyi Domokos - mint tudjuk - 38 éves korában, 1976-ban öngyilkos lett. A vers a halála előtti utolsó verssorozat egyik darabja, amely az 1978-as posztumusz kötetben, a *Tengerparti lakodalomban* jelent meg.

A naiv olvasat asszociációs köre az olvasó élményeinek és tudásának függvénye. Tétélezzük fel, hogy fiktív olvasónk a vers köré tudja rendelni Szilágyi Domokos életművéből azokat a mozzanatok, amelyek az értelmezés szempontjából fontosak. Így a költő sorsokat, „idegen” költői világokat megidéző verseket, klasszikus és modern szövegek parafrázisait, a montázsverseket (*Naptár, Törpe ecloga; In memoriam R.M. , Apollinaire, Tengerparti lakodalom, Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből, Változatok egy képzeletbeli Weöres-versre* stb.), vagy a Szemből, *halál* címűt, amely variáció a *Héjjasfalva felé* témájára. De nem zárható ki, hogy olvasónknak vannak ismeretei, esetleg élményei is a 70-es évekről, s így várhatóan felidézi benne a költemény ennek az évtizednek a légkörét, az ember- és művészsorsok tragikumát, Latinovitsét, Huszáríkét, Viszotszkijét, John Lennonét, Cseh Tamás dalait, vagy az establishmenttel szembeforduló Petőfi-kultuszt, amely a fiatalok spontán március tizenötödikei tüntetéseit, az amatőr színházi mozgalmat jellemezte. A Kovács István Társulat Petőfi haláláról szóló előadása például nemcsak témájában, de felfogásában és felépítésében is emlékeztet Szilágyi versére. Vagy gondoljunk olyan Szörényi-Bródy-dalokra, mint az *1848*, az

Európa csendes, újra csendes, vagy az Egy költő emlékére. A versbeli kozák-téma pedig előhívhatja fiktív olvasónk tudatából a kelet- és közép-európai kisépí, nemzetiségi sors közeli és távolabbi múltbeli személyesen megtapasztalt vagy más módon megismert mozzanatait.

A ricoeuri értelmezés második szakasza, a subtilitas explicandi, több lépcsős analízis, amelynek most csak néhány mozzanatát tárjuk fel. A vers struktúráját determináló főbb formaelemek a variációs ismétlés, a montázstechnika, az allúzió, a citátum, a parafrázis alkalmazása, a többértelműség és a paradoxon. Alapszerkezetében és alaptémáiban a vers az *Emlények* és a *Harminc év múlva* parafrázisa. Az allúzió, a citátum és a parafrázis egy láncba kapcsolja a vers témáját, Petőfi halálát az *Ómagyar Mária-síralom* szövegével, az említett Arany-versekkel, József Attilával és a beszélő jelenével. A lírai én léthelyzete így több valóságos, emlékezeti és képzeletbeli világkonfigurációval kerül szinonim kapcsolatba. A felidézett sorsok három attitűd-modellbe rendeződnek: a megöletésnek (ÖMS Krisztusa, Petőfi), az öngyilkosságnak (József Attila) és a rejtett válságokkal terhes, az alkotóerő kiszáradásával fenyegető, nehezen tűrt túlélés (Arany) modelljébe. De a Krisztus-sors, a Petőfi- és a József Attila-létmodell sem csupán szinonimái egymásnak, hanem ahogy ezt később látni fogjuk, jelentős különbségeket rejtő variációk egy attitűdre.

A paradoxon, a többértelműség, az ambivalencia a szöveg minden síkján jelen van, de legfőképpen a versbeli értékekben. Petőfi hősi halála és a vele szinonim modern Krisztus-sorsok egyszerre hordozzák a tragikum méltóságát, pátoszáát és mutatkoznak abszurdnak, értelmetlennek, méltóságuktól megfosztottnak. Gondoljunk azokra a nyelvi fordulatokra, metaforákra, amelyek Petőfi halálát minősítik: „Nem-siratott / hullá - egy a többi között”, „levetköztették! - e tüzes / életből”, megkereste „az örökéletre való”, „Távozol - fizess” stb.

A variációs ismétlés határozza meg a vers négy részének összetartozását és a címhez való viszonyát. A négy rész ugyanis négy variáció a címben megjelölt témára : az ellenségtől űzött költő futására, majd halálára a „Héjjasfalva felé” vezető úton. E fő téma négy mozzanatra, négy képre bomlik. Az első a halál elől, mégis a halál felé futó költő alakja, a második a szembefordulás üldözőjével és a halállal, a harmadik a leszúrása, a negyedik a szétszórt papírokkal körülvett temetetlen halott ikonja. E mozzanatok nem időrendben, hanem a beszélő monológjának belső logikája szerint követik egymást.

Az egyes részek struktúráját is a variációs ismétlés elve uralja. A négy tétel azonos felépítésű: a felütés mindig a költő halálának egy mozzanatát idézi. Az ezt követő reflexiósorban a beszélő értelmezi, és a maga sorsára vonatkoztatja a megidézett pillanatot. Ez a három ismétlődő mozzanat a hermeneutikai megismerés főbb fázisaival analóg: az értelmezendő felidézése az interpretáció, az értelmezés kísérlete az explikáció, a saját sorsra vonatkoztatás az applikáció. Az összerímelés nem véletlen, hiszen a *Héjjasfalva felé* olyan létet faggató, léttel viaskodó költemény, amely választ keres a lírai én megoldatlan létproblémáira.

Az első tételben a felütés a futástól elfúló visszafordulás, a halállal való szembenézés pillanatának felidézése. A reflexiósor ennek az attitűdnek az értékét firtatja, és végül a vereség és győzelem ambivalenciájaként értelmezi. Az Egy gondolat bánt engemet szavainak parafrázisával a beszélő először a hős vereségét hangsúlyozza: „hol a kivívott diadal?” Majd egy ironikus-groteszk fordulattal mégis elismeri győzelmét: „Az

örökéletre valót / így keresi meg - a halott”. A több jelentésű „megkeresi” igéből származó groteszk-ironikus hatást Szilágyi sokszorosán kihasználja. Fontos szerepet kap mind a „keres, keresgél”, mind a „megtalál”, mind a „megkeresi a kenyérré valót” jelentés. Közülük csak a „megtalál” igenli a hős győzelmét, a többi az odavezető utat értékteleníti. A konnotáció síkján így minősül le profán keresgéléssé a hősi halál, és válik az örökélet a „kenyérré való” szinonímájává. Az első rész tehát a felmagasztalás és a devalválás ambivalenciájaként vezeti be a témát, a költő halálát, s ezzel - bár még rejtetten - előkészíti a későbbi általánosítást: Petőfi halála a mártírok, Krisztusok halálának paradigmája szerint alakul.

A második rész az elhagyott, temetetlen holttest és a körötte szétszórt papírok képével indul. A beszélő itt az elfelejtettség („Nem siratott hulla”) és az örök jelenlét („Örök plebejus: Ő az úr”) paradoxonaként értelmezi a hős sorsát. A kettősség itt is egy több jelentésű metaforában ölt testet: „Nem-siratott // hulla - egy a többi között, / hisz végképp levetkőzött // - levetkőztették! - e tüzes / életből” A levetkőztetés, levetkőzés szótári jelentéséhez új jelentés járul a szövegben: A végső levetkőzés a halállal, a levetkőztetés a meggyilkolással lesz azonos. Ha az előző részben a hősnek (a halottnak) a halálával kellett megkeresnie az örökéletre valót, itt levetkőzéssel kell fizetnie az uzsorásnak, a halálnak. A középkoriasan groteszk, halmozott halál-asszociációk (keres, fizet, uzsorás, levetkőzik) a halálban való felmagasztosulás szólamát ellenpontozzák, devalválják.

A harmadik rész ismét a Héjjasfalva felé futást idézi, de még a visszafordulás előtti pillanatban. A futó hőst az üldöző szemszögéből, hátulról látjuk. A reflexió az üldözőhöz intézett szónoklattöredék formáját ölti: „S reménytelen szerelmese // a szabadságnak. Lásd, kozák, / a tiédnek is. Elátkozád, // „fugva, husztuzva” - és öled.” A kozák-motívum egy pillanatra már az első részben is felvillan: „Nemcsak ő, s hona: tenhazád / is vérzik itt - tudod, kozák?” E szövegekben feltűnően sok az archaizálás, a megidézés, a citátum („szerelmese a szabadságnak”, „tenhazád”, „elátkozád”, „fugva, husztuzva”), amelyek a témát több síkon is egyediből általánossá emelik. Petőfi halála egyszerre lesz egy sajátos magyar sors szimbóluma, a költősors modellje, minden üzöttség jelképe, s mint ilyen, a Krisztus-sors modern variánsa. Ennek mintegy tükreként a kozák jelentése is asszociációs-sorrá bővül. Ő Petőfi feltételezett gyilkosa (konkrét sík), az üldöző egy idegen nép fia (társági jelentéssík), alakja felidézi a Krisztust kísérő, majd kivégző marcona római katona figuráját (a mítosz egyetemes síkja).

A negyedik rész ismét a Héjjasfalva felé futás és a halállal való szembefordulás motívumával indul. A paradoxon megjelenési formája itt is a több jelentésű metafora, amely egyúttal groteszk-szimbolikus szójáték is: az alkonyatban futó alak előtt „Van út - kiút nincsen.” Ennek a felismerésnek a kimondása a vers fontos hermeneutikai pillanata. Ez a létproblematika legáltalánosabb síkon való felvetése. A beszélő előtt ekkor világosodik meg az utak látszólagos sokfélesége mögött rejtőző lényeg: a lét tulajdonképpeni egylényegűsége. A cím: „Héjjasfalva felé” ekkor lesz több, mint földrajzi hely, Petőfi életéhez kapcsolódó adat, és válik létszimbólummá. Eszerint minden lét „futás Héjjasfalva felé”, de a futás célja, Héjjasfalva, a haláltól való megmenekülés, a megváltás sosem érhető el. A halál azon az úton éri a létezőt, amelyen élt, a futás is csak látszatmozgás, élet és halál egybeér. Itt válik világossá, hogy az Újszövetség Krisztusa és a modern Krisztusok sorsa nem azonos. A modern Krisztusok, s ezek sorába tartozik Szilágyi szerint Petőfi is, haláluk előtt már tudják, hogy a lét

abszurd, a megváltás illúzió. Sorsuk azonban a többi létezőtől is megkülönbözteti őket, mert az abszurditás felismerése után nem vesztik el etikai tartásukat, hanem szembefordulnak a halállal. A Szilágyi Domokos-i felfogás szerint a végső és meghatározó etikai tett a választott halál. E ponton a versszövegben fordulat áll be, itt tör elő egy pillanatra a több szólamú tárgyias líra fegyelme mögül az alanyi költő kiáltása: „Szemből, szívem, egyem, valóm, / Hadd lássalak még meghalón. // Érezzelek, tapintsalak. / Aztán nincs már kín, nincs salak, // verejték, szégyen, semmi gond. / Mért fut az élet, a bolond?” A fájdalom az állandóan a halál felé tartó életnek szól (a verszene és maguk a szavak is Apollinaire Mirabeau-hídját idézik), a lírai hevület pedig annak a beszélő által etikai mintának elfogadott attitűdnek, amely a hit elvesztése után is szembe fordul a halállal. A vers itt sem válik teljesen alanyivá, ugyanis a beszélő személyes válsága, sorsának tragikuma, a bekerítettség érzése, a halálra készülési e ponton is rejtve marad, és csupán egy szándékosan több értelmű nyelvi fordulatban, közvetve jelenik meg: „Hadd lássalak még meghalón”. A meghalón melléknévi igenév kettős értelmezést tesz lehetővé, attól függően, kire értjük, Petőfire, vagy a beszélőre. Ha az alany Petőfi, a szöveg jelentése: „Hadd lássam még egyszer, ahogy a halállal szembefordulsz.” Ez a jelentéssík a vers fő témája. E gesztus szépsége az etikai tartalmában van. A már mindent tudó, a lét abszurditását értő hős utolsó gesztusával is őrzi az emberi lét méltóságát. De a beszélő magatartása is megjelenik benne, ahogy a művészet eszközeivel dacol a lét egyszeri, megismételhetetlen voltával, újra és újra felidézi a pillanatot, a költő szembefordulását a halállal. Ha azonban az igenév alanya a beszélőre vonatkozik, a szöveg jelentése a gondosan titkolt halálra készülődésről árulkodik: „Hadd lássalak még egyszer, a világtól búcsúzódó, halódó állapotomban, mielőtt - hitemet a megváltásban elvesztvén - szembefordulok a magam halálával.” Ez az ambiguitás emeli a „meghalón” állapotát a „Héjjasfalva felé” szinonimájává, és értelmezi át az életet, a halódást és a halált egymás szinonimáivá.

A versbeli létértelmezés, amely a struktúrával, a költői nyelv sajátosságaival, a metaforikus jelentésekkel párhuzamosan tárult fel, igen összetett. Magában foglalja az egyedi, a térségi és az általános lét síkjait. A vers címe, a *Héjjasfalva felé*, a Petőfi halálára való konkrét utaláson túl fokozatosan a szövegösszefüggés teremtette erőterben a lét szimbólumává növekszik, és a lét abszurditását van hivatva jelképezni. A beszélő filozófiai síkon újraértelmezi Petőfi halálát. Benne a modern magyar történelem első, megváltást hirdető apostolát látja, aki halála előtt már tudja, hogy minden hite illúzió volt, hogy a prófétált győzelem nem létezik, hogy a vereség végleges. Legyőzöttségét megértve, és szimbolikus értelemben is Héjjasfalva felé futva fordul szembe a halállal, s ezzel a Camus-i Szizüphoszhoz (és Rieux doktorhoz) válik hasonlatossá. Felismerve a lét abszurditását, minden választás látszólagos voltát, egyet, az etikait mégis kötelezőnek tekinti magára (szembefordul a halállal). Paradox módon a kierkegaard-i hit lovagjához éppen ez az etikumba vetett abszolút és abszurd hite teszi hasonlatossá. Ezért nyerheti vissza, amit elveszített (mint Ádám Izsákot), az élete méltóságát és a halhatatlanságot („Örök plebejus: Ő az úr”). Ez egyúttal a vers létértelmezésének etikai vetülete, a műbe kódolt etikai hitvallás.

Petőfi halálának ez a sajátosan Szilágyi Domokos-i egzisztencialista újraértelmezése egyúttal elvezet az öngyilkosság átértelmezéséhez is. Szilágyi Camus gondolatait a modern költő-Messiások sorsára alkalmazva jut arra a meggyőződésre, hogy filozófiai és

etikai szempontból nincs különbség a hősi halál és az öngyilkosság között. Mindegy, hogy az út végén a kozák pikájával vagy a szárszói vonattal kell szembefordulni. A költemény létértelmezése éppen ezen a ponton válik személyessé, és hosszabbítható meg az érvénye a beszélő jelenéig, saját sorsáig. A versből sugárzó vereségérzés ugyanis nemcsak a lét lényegéből fakad, de történeti, térségi és egyedi válságban gyökerező elemei is vannak. A 70-es évek világszerte a vereség és kiábrándultság évtizede, térségi azonban a 68 után újólág átélt foglyul ejtetség, a kelet-európaiságra ítéltés kilátástalansága. A kisebbségi sors napi neurózisa már csak jelzésszerűen van jelen a szövegben, míg a személyes problémák a tárgyias líra labirintusában rejtőznek. Jelenlétük bizonyítéka a rettenetes „appropriáció”, Szilágyi Domokos öngyilkossága.

A ricoeuri hermeneutikai kör lezárása a naiv olvasat reflektálása, a létértelmezés alkalmazása. Fiktív olvasónk itt döntheti el, neki szól-e, amit megértett a műből, más-e számára embernek lenni a művel való találkozás után. Volt-e a mű esztétikai kódrendszerében, létértelmezésében olyan mozzanat, amelyet magával visz, magába épít (appropriáció). Emlékezetes benyomásként élhet tovább például a „Héjjasfalva felé” átlényegülése létszimbólummá, vagy a halállal szembeforduló Petőfi alakjának egzisztencialista átértelmezése az abszurdal szembenező Sziszüphosszá, a hit modern lovagjává, a 70-es évekbeli „Krisztusok” előképévé. Megőrzendő élménynek ítélni a 70-es évek vereségérzésének szuggesztív költői műbe kódolását, az objektív és szubjektív líra, a drámai és lírai monológ ütköztetését, a parafrázisnak, az idézet-montázsnak, a modern líra e két jellegzetes eszközének Szilágyi Domokos-i változatát stb.

A ricoeuri hermeneutikai szövegértelmezés koncepcióját egy konkrét mű analízise közben megismerve azt tapasztalhattuk, hogy a ricoeuri multidiszciplinaritás jelentős előnyökkel jár. Lehetővé teszi, hogy a műértelmezés mentes maradjon minden doktriner egyoldalúságtól, mégis megőrizze koherenciáját, tudományos módszerességét. Az állítások verifikálására a formális, strukturális és más szövegelemzési módszerek szolgálnak, de lehetőség nyílik olyan szempontok érvényesítésére is, amelyek korábban elméleti megalapozottság hiányában nem voltak egymással kompatibilisek. Ilyenek például a befogadás-esztétika, az ontológia, a szemiotika és a strukturális elemzés. E koncepciók és módszerek, bár mind fontos szerepet játszanak a ricoeuri hermeneutikában, nem egyenrangúak egymással. Az értelmezés centrumában ugyanis egyértelműen a létproblematika áll, s minden ezt szolgálja. A lét azonban Ricoeurnél többretegű: egyetemes, történeti és egyedi síkokkal bír. Ezért kaphat fontos szerepet a befogadás-esztétikai szempont, amely az értelmezés kiindulópontja és záró mozzanata. Ezért lehet kulcsfigura az olvasó, hiszen benne találkozik a múlt és a jelen, az értelmező és az értelmezett, az egyszeri és az általános. Az olvasó az, aki eljut a létértelmezésig, sőt annak alkalmazásáig, az applikációig, illetve az appropriációig. A szubjektív tényező ellensúlya pedig a szövegelemzés módszeressége, amely az értelmezés verifikálhatósága.

IRODALOM

- Auerbach, Erich: *Mimézis. A valóság ábrázolása az európai irodalomban.* Gondolat, 1985.
- A hermeneutika elmélete* I-II. Szerk.: Fabiny Tibor. JATE Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszék. Szeged 1987.
- Bertha Zoltán: „Minden véges: megalkuvás”. *Szilágyi Domokos költészetéről.* Alföld 1981/7. 66-73.
- Bonyhai Gábor: *Régi és új hermeneutika.* Helikon 1981/2-3. 126-133.
- Camus, Albert: *Sziszüphosz mítosza.* Magvető Kiadó, Bp. 1990.
- Dilthey, Wilhelm: *A hermeneutika keletkezése.* In: A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban. Gondolat, 1984.
- Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer.* Gondolat, 1984.
- Gyimesi Éva, Cs.: *Egy létszimbólum színe és visszája.* Életünk 1985/1. 49-59.
- : *Szilágyi Domokos és a transzcendencia kihívása.* Confession 1988/2. 75-81.
- Heidegger, Martin: *Sein und Zeit.* Niemeyer, Tübingen, 1927. Magyarul: *Lét és idő.* Gondolat, 1989.
- Hirsch, Eric Donald jr.: *Validity in Interpretation.* New Haven and London 1967.
- Jakobos Enikő: *Szilágyi Domokos montázsversei.* Literatura 1988/3-4. 365-379.
- Jauss, Hans-Robert: *Aestetische Erfahrung und literarische Hermeneutik.* München 1977.
- Kierkegaard, Soren: *Vagy-vagy.* Gondolat 1978.
- : Válogatott művei. Gondolat, 1974.
- Kis Pintér Imre: „Káromlom az összes isteneket” (*Szemponatok Szilágyi Domokoshoz*). Forrás 1980/3-4. 73-79.
- Klemm, David E.: *The Hermeneutical Theory of Paul Ricoeur.* London-Toronto 1983.
- Palmer, E. Richard: *Hermeneutics. Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, Gadamer.* Evanston 1969.

- Pomogáts Béla: *Költészet, zene, hagyomány. Beszélgetés Szilágyi Domokossal.*
1975. október, Kolozsvár. Forrás 1979/2. 1-7.
- Ricoeur, Paul: *De L'interpretation: Essai sur Freud.* Éditions du Seuil, 1965.
- : *Le conflit des interpretations. Essais d'herméneutique.* Paris 1969.
- : *Métaphore vive.* Éditions du Seuil, Paris 1975.
- : *Hermeneutics and the Human Sciences.* Cambridge 1981.
- : *Temps et récit* 1-3. Édition du Seuil, Paris 1982-86.
- Spanos, William V.: *Heidegger, Kierkegaard, and the Hermeneutic Circle.*
Bloomington-London 1985.
- Spira Veronika: *Hermeneutikai elemzés. Bulgakov: A Mester és Margarita.* In:
Műelemzés - műértés. Szerk: Sipos Lajos. Medicina 1990. 163-180.
- : *Pedagógiánk gyökerei, a jelen kihívásai, avagy az új hermeneutika és az irodalomtanítás.* In: [Bernáth Árpád]: *A műértelmezés helye az irodalomtudományban.* Szeged, *Studia Poetica* 9. 277-286.
- Szilágyi Domokos: *Kényszerleszállás.* Összegejtött versek. Kriterion, Bukarest 1979.
- : *Tengerparti lakodalom.* Hátrahagyott versek. Dacia, Kolozsvár 1979.
- : *Világhava.* Válogatott versek. Magvető Kiadó, 1988
- Szilágyi Domokos emlékkönyv. Kriterion, Bukarest, 1986.
- Szondi, Peter: *Einführung in die literarische Hermeneutik.* Suhrkamp. 1975.